

6. Хижня Л.Є. Об'єкт адміністративних правопорушень у сфері захисту довкілля. Правові засади суверенного розвитку України в сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 31 січня – 1 лютого, 2020). Київ: ТНУ, 2020. С. 78–81

7. Удот В. Природне довкілля як чинник формування відповідальності у дітей дошкільного віку. Acta Paedagogica Volyniensis. № 1. С. 45-50.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-526-6-82>

CONCEPT, CONTENT, ESSENCE AND LEGAL SUPPORT OF INCLUSIVENESS IN EDUCATION

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ, СУТНІСТЬ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОСТІ В ОСВІТІ

Kunts S.V.

*Postgraduate student at the Department
of International
and European Law,
State non-commercial company «State
university «Kyiv
aviation institute»
Kyiv, Ukraine*

Кунц С.В.

*аспірант кафедри міжнародного
та європейського права,
Державне некомерційне
підприємство
«Державний університет
«Київський авіаційний
інститут»
м. Київ, Україна*

Проблема дослідження. Науковиця А. І. Берендєєва підкреслює, що інклюзія виходить за межі освітньої сфери, охоплюючи всі аспекти суспільного життя, і є необхідною умовою економічного та соціального розвитку держави. Е. С. Дмитренко звертає увагу на декларативність окремих норм міжнародних документів та потребу вдосконалення національного законодавства, проведення гендерних аудитів і правової експертизи для подолання нерівності. Ю. П. Дмитренко розглядає гендерну рівність як фундаментальну складову реалізації прав людини та показник рівня розвитку демократії, що прямо впливає на економічний і політичний розвиток держави. Ю. І. Мисюк наголошує, що право на освіту нині виходить на один рівень із політичними та

економічними правами, стаючи стратегічним чинником розвитку суспільства.

Попри наявність міжнародних і національних правових норм, інклюзивність та недискримінаційність освітнього середовища залишаються недостатньо реалізованими на практиці: зберігаються гендерні диспропорції, бар'єри для осіб із особливими потребами, мігрантів, представників меншин та інших вразливих груп. Відсутність єдиного механізму ефективного застосування принципу недискримінації, а також різні національні особливості гальмують впровадження міжнародних стандартів.

Метою дослідження є аналіз правових засад інклюзивності в освіті, виявлення проблем реалізації принципів рівності та недискримінації, а також вироблення пропозицій щодо удосконалення національного законодавства та практики у сфері інклюзивної освіти.

Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**:

- визначити поняття та сутність інклюзивності в освіті;
- дослідити міжнародно-правові принципи доступності, рівності, справедливості, гендерної рівності та недискримінації;
- проаналізувати наукові підходи до розуміння інклюзії та правового забезпечення інклюзивного освітнього середовища;
- оцінити вплив міжнародних стандартів та рішень ЄСПЛ на національне законодавство і практику;
- запропонувати шляхи вдосконалення правового регулювання інклюзивної освіти в Україні.

Деякі слова про категорію «інклюзія в освіті» та соціальне явище, яке вона відображає. Категорія походить від англійського «inclusion» – включення, залучення» та віддзеркалює не лише якусь окрему категорію людей, що потребують особливих умов в освітянській діяльності, а *безпосередній процес збільшення ступеня участі всіх громадян у суспільному житті та у сфері забезпечення прав людей на освіту незалежно від їхніх фізичних, психологічних, соціальних чи інших особливостей*. Головна ідея інклюзії – створення середовища, де всі почуваються прийнятими, поважними та мають рівні можливості [1].

Тобто, базова концепція інклюзивної освіти – це *дотримання прав усіх людей (дорослих та дітей) без винятку* у процесі здобуття якісної освіти. Інакше кажучи, до освітнього процесу постійно мають приєднуватися не тільки звичайні та фізично здорові люди, а й люди з особливими освітніми потребами, а саме:

- особи з обмеженими фізичними можливостями;
- біженці та тимчасово переміщені особи;

- мігранти;
- особи, що належать до етнічних, релігійних і мовних меншин;
- особи з неблагополучних та малозабезпечених сімей;
- безхатченки та безпритульні;
- особи із захворюваннями ВІЛ/СНІД;
- діти-сироти та самотні пристарілі люди.

Як бачимо, інклюзивність в освіті має бути перманентним процесом задля збільшення та підтримки високого ступеня реалізації конституційного права на освіту шляхом гарантування участі всіх людей та громадян в отриманні якісних освітянських послуг.

Поряд із міжнародно-правовими принципами у сфері освіти, що були розглянуті вище (доступність, рівність, справедливість та інклюзивність), необхідно дослідити такі близькі до них категорії-принципи як: гендерна рівність та недискримінація. Імплементация останніх в національні законодавства держав взагалі та законодавство України зокрема є важливим показником інтеграції у світове та європейське співтовариство будь-якої країни, яка проголошує себе сучасною, демократичною, правовою та соціально-орієнтованою державою.

В цьому сенсі привертає увагу міркування науковиці Е. С. Дмитренко, яка стверджує, що ухвалені міжнародні документи в цілому створили певне нормативне підґрунтя для розв'язання проблем нерівності та дискримінації у сфері вищої освіти. Проте окремі їх норми мають декларативний та не зовсім зобов'язальний характер, а тому не вирішують проблем гендерної диспропорції, асиметрії викладацького та науково-педагогічного складу, прийняття управлінських рішень за ознакою статі у кадровому менеджменті. Для подолання цих та інших проблем доцільно, зазначає науковиця, продовжувати удосконалення міжнародно-правових документів, на підставі чого необхідно у майбутньому своєчасно вносити зміни до національних нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері вищої освіти, проводити гендерно-правову експертизу існуючого законодавства про вищу освіту, періодично здійснювати гендерний аудит закладів вищої освіти. Зазначене, на думку Е. С. Дмитренко, сприятиме формуванню недискримінаційного освітнього середовища у закладах вищої освіти, подоланню гендерних стереотипів, створенню прозорих умови для професійного розвитку та кар'єрного зростання персоналу, підвищенню довіри до закладів вищої освіти, а зрештою всебічного гарантування забезпечення права людини на освіту [2]

А ось як визначає гендерну рівність науковець Ю. П. Дмитренко, зазначаючи, що вона «є фундаментальною складовою механізму реалізації прав людини, яка характеризує рівень розвитку суспільства та демократії у державі. Рівні можливості реалізації конституційних прав людини, особи і громадянина в країні, рівні можливості представництва жінок та чоловіків у різних державних органах, закладах, зокрема освіти та бізнесових інституціях за наявності ефективного механізму забезпечення громадянських прав і свобод є показником високого рівня цивілізованості. Держави за таких умов мають, як правило, більш розвинуту та ефективну економіку, оскільки створюються умови для формування креативного кадрового потенціалу (зокрема управлінського) незалежно від статі, який сприяє їх політичному й економічному зростанню» (Курсив наш. – Автор) [3, с. 46].

Дійсно так, високий рівень гендерної рівності у сфері освіти є показником високого рівня цивілізованості держави, а з іншого боку, можна додати, й висотного рівня імплементації міжнародно-правових стандартів у національне законодавство.

Отже доступність, рівність, справедливість, інклюзивність, гендерна рівність та недискримінація у сфері освіти, – всі ці міжнародно-правові принципи є основоположними для розвитку людства, оскільки майбутнє держави прямо залежить від рівня розвитку, здібностей, талантів, культури та свідомості майбутніх поколінь. І як правильно розмірковує науковець Ю. І. Мисюк, все це переводить зараз право на освіту із другорядного, що залишалося довгий час, до одного рівня з іншими правами, скажімо з політичними, економічними, виборчими чи фізичними тощо [4, с. 250].

Процес реалізації права людини на освіту є багатограним та багатоаспектним. Не можна міжнародно-правовий принцип однаково застосовувати до різних життєвих ситуацій, до того ж і в різних країнах, з якими людина може зустрінутися у своєму житті. В теоретичному аспекті принцип, наприклад, недискримінації в освіті, є в цілому дослідженим і зрозумілим, завдяки чому дискримінацію в освіті як явище можна цілком уявити. Її майже всі однаково розуміють, бо «дискримінація» походить з латинської мови й означає обмеження або позбавлення прав певних категорій громадян за різними ознаками: расової або національної належності, статі, соціального походження, політичних поглядів тощо [5, с. 47]. Але, застосувати цей принцип в конкретних життєвих реаліях однаково до всіх прошарків населення просто неможливо, тому обов'язково виникають ситуації, коли людині

необхідно звернутися до судових органів із позовом поновлення, як ей здається, її порушених прав.

В цьому сенсі важливу роль грають національні судові органи, але не меншою мірою й Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), рішення якого розширюють уявлення категорії дискримінація в освіті та стають орієнтиром не тільки для прийняття справедливих рішень іншими сулами, але й критерієм для подальшого усвідомлення міжнародно-правового принципу недискримінації в освіті.

Ось як визначає категорію «дискримінація» з поточної судової практики ЄСПЛ: «Дискримінація означає різне поводження без об'єктивного і розумного виправдання з особами, які перебувають у відносно подібному становищі, і що різниця в поводженні не має «об'єктивного й обґрунтованого виправдання», якщо вона не переслідує «законної мети» або якщо не існує «обґрунтованого пропорційного співвідношення між вжитими заходами та метою, яку прагнули досягти» [6]. До речі, у наведеному вище визначенні викликає також багато питань словосполучення «об'єктивне та розумне виправдання», «законна мета» та «обґрунтоване пропорційне співвідношення між вжитими заходами та метою, яку прагнули досягти». Розкриття цих словосполучень та дослідження їхнього змісту є майбутньою справою науковців.

У вищенаведеному документі ЄСПЛ на підставі прийнятих рішень по конкретних справах дається розкриття складових «дискримінації в освіті», а саме: етнічне походження (*The Case of D.H. and Others v. the Czech Republic*; *The Case of Sampanis and others v. Greece*; *The Case of Oršuš and Others v. Croatia* тощо); особи з інвалідністю (*The Case of Çam v. Turkey*; *The Case of G.L. v. Italy*; *The Case of T.H. v. Bulgaria* та ін.); адміністративний статус і громадянство (*The Case of Ponomaryovi v. Bulgaria*); генетичні особливості (*The Case of Moraru v. Romania*); мова (*The Case of Džibuti and Others v. Latvia*, *Case of Djeri and Others v. Latvia* та ін.).

Для подолання дискримінації в освіті дуже важливим моментом є міжнародне співробітництво держав, коли на підставі прийнятих міжнародно-правових стандартів виробляється певна загальна, так би мовити, технологія спільної протидії цьому негативному явищу всупереч існуванню суттєвих національних особливостей та традицій (історичних, культурних, економічних, патріархальних тощо), що можуть заважати спільним та скоординованим міжнародним діям.

Література:

1. Жидкова О. О., Турута О. В. Місце та роль освіти у розвитку суспільства та житті сучасної людини. *Міжнародний науковий журнал «ОСВІТА І НАУКА»*. Випуск 2(35), 2023. С. 161 – 172.
2. Волощук О. Т., Колесник В. Ю. Право на освіту у XXI столітті: поняття, стандарти та проблеми реалізації. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації*. С. 67 – 90. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-210-7/67-90>
3. Хто першим запропонував HDI? *Стандарти гідності. Search*. 2025. URL:<https://bard.kultura.cx.ua/maysternist/khto-pershim-zaproponuvav-hdi.html>
4. Україна залишається країною з високим Індексом людського розвитку. Звіт UNDP. United Nations Development Programme. 13 березня 2024 р. URL:<https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/ukrayina-zalyshayetsya-krayinoyu-z-vysokym-indeksom-lyudskoho-rozvytku-zvit-undp>
5. Парпан У. М. Право людини на освіту в умовах асоціації України і Європейського Союзу: сутність та принципи. С. 92 – 98. URL:http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2016_850_17.pdf
6. Якушина О. С. Міжнародно-правове регулювання права на освіту. *Європейські перспективи. Теорія, історія держави і права, конституційне право*. № 3, 2017. С. 58–63. URL: file:///C:/Users/ADMIN/Downloads/evpe_2017_3_12.pdf
7. Заболотна Л. В. Генеза міжнародного правового забезпечення права на освіту. *Правова позиція*, № 4 (37), 2022. С. 265 – 270. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2022-4.50>